

TANÁRI ÚTMUTATÓ

a

HÉT ETŰD JÓZSEF ATTILA VERSEIRE

című hangosított diapozitív-sorozathoz

Készült
az általános iskolák 8. osztálya számára

Országos Oktatástechnikai Központ
Veszprém

Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest

A taneszköz beszerzését és használatát a Művelődési
Minisztérium 28. 350—54/1983. számon engedélyezte

Összeállította és rendezte: Miklósné Boda Edit

Hangmérnök: Inotai Gyula

Fotó: Szebenyi Péter

Lektorálták: dr. Bihary Ferencné, dr. Bókay Antal,
dr. Gyarmatiné Koós Ildikó

Szakértő: dr. Tverdota György

Forgalmazza az Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat

Diafilm hny.

F. k.: Hári Ferenc

CÉL, FELADAT, FÖLÉPÍTÉS

A József Attila-HD sajátos *célja*, hogy a műfaj lehetőségeit kihasználva ismertesse meg a tanulókkal, hozza közel a tanulókhöz József Attila néhány költeményét, s a magyar irodalom e kimagasló alakját.

A HD *feladata* a tanterv törzssanyagában előírt művek vizsgálata – elemzése, értelmezése, értékelése – változatos műelemző eljárásokkal. Elsősorban természetesen olyanokkal, amelyek a HD-műfaj sajátosságaiból adódnak: „a művön kívüli” adatoknak, összefüggéseknek, más műalkotásoknak a versszövegekkel való egybevetésével.

Felépítését tekintve a HD a törzssanyag szemelvényeire támaszkodik. A megtanításra kijelölt művek mintegy gondolati ívet – fejlődési ívet – is rajzolnak a gyöngéd szerelmes verseket író, az ösztönös-lázadó József Attilától a munkásmozgalom művelt, tudatos és szenvedélyes agitátorán át a nemzeti sorskérdéseken töprengő, a munkásosztály történelmi szerepét felismerő, antifasiszta József Attiláig.

A *Hét etűd* cím jelzi, hogy apró kompozíciók sorára épül a HD. Az egyes darabok külön címet nem is kaptak, címük többnyire a feldolgozott, a középpontba állított mű címével azonos. Mindegyik etűd arculata más és más, néhány alapelv azonban egységesen befolyásolja jellegüket, építkezésüket. Ezek a következők:

- Mivel a törzssanyagbeli művekről van szó, az etűdök terjedelme lehetővé teszi az órakeretbe való beépítést, és emellett a versekkel való más szempontú foglalkozást is.
- A HD törekszik a mű jellegének megfelelő feldolgozására. Ennek megfelelően pl. a „ringató-versek” lírai megközelítésűek, a Mondd mit érlel... intellektuális.
- A bőbeszédű, nehéz és hosszadalmas fejtegetések helyett gyakran a képek és hangeffektusok szolgálnak információval. Ezek a megbeszélés során esetenként „dekodolhatók”, de az egyéni élmény és belső feldolgozottság szintjén is maradhatnak.
- Egy-egy etűd esetében egységes a képanyag. (Fénykép-festmény-gyerekrajz) A HD törekszik a létező József Attila-fényképek körének minél teljesebb bemutatására. (A forrás: Négy szemközt az utókorral. József Attila fényképeinek ikonográfiája. Népművelési Propaganda Iroda, 1980. „Fotótéka”)
- Sok költői szöveg hangzik el a HD-n. A törzssanyagbeli szemelvények lehetőség szerint teljes terjedelemben, de egyéb művek részletei is.

Bár az iskolában nem irodalomtörténetet tanítunk – ahol a művek arra lehetőséget adnak –, helyes a költői életmű fejlődésvonalát, annak irányát érzékeltetnünk. Jelen esetben a törzssanyag szemelvényeinek bármilyen feldolgozása módot ad arra, hogy a végző összefoglalásnál utaljunk József Attila világképének kiteljesedésére.

SZERETNÉM, HA VADALMAFA LENNÉK ÉS RINGATÓ

A HD két etűdjében a *törzssanyag* szemelvényei közül a következők hangzanak el: *Szegényember balladája*, *Szeretném, ha vadalmafa lennék!*, illetve *Ringató* és *Mikor az uccán átment a kedves*. Ezen kívül teljes terjedelemben hallható a *Bánat* (1.), illetve a *Tedd a kezed*, a *Gyöngy* és az *Áldalak búval, vigalommal*. Részleteket mondanak el a szereplők, az *Aki szegény*, az a *legszegényebb*, a *Szegényember szeretője*, a *Lopók között*

szegényember, a *Szélkiáltó madár*, illetve a *Pohár*, a *Csengő* című versekből. Az etűdök vetítése tehát nemcsak kiegészítheti, hanem helyettesítheti a tanári (tanulói) bemutatód olvasást. E rövid terjedelmű, könnyen befogadható művek részletes elemzésére nincs is szükség, hasznosabbnak tetszik a versek többszöri olvasása. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a *felolvasás értelmezés* is egyben. A tanulók a hangfekvés, a dinamika, a tempó árnyalati különbségeit értékelhetik verbálisan is, a mű világához, saját felfogásukhoz képest.

A HD e darabjainak *elsődleges célja az érzelmi ráhangolás, motiválás*. Feldolgozási módjuk változatosságot, frissítést jelent a műelemző eszköztárában. Nemcsak a képek és a versek együtthangzásától várjuk az esztétikai információ és hatás erejének növekedését, hanem attól is, hogy a művek természetes környezetükben – az életmű rendjének közegében – szólalnak meg.

Igy a töredéksorok, a felvillanó képek és hangzások nemcsak önmagukat, hanem a többiekét is, s egymást kölcsönösen értelmezik. Egy-egy teljes műben pedig mintegy *szintetizálódik az eszmei-érzelmi tartalom*.

Felvetődik néhány *elvi probléma* is a két etűddel kapcsolatban, olyanok, amelyek nem oldhatók fel teljes egyértelműséggel, de az alkalmazott megoldás mellett hozhatók föl érvek.

Vitát válthat ki több szempontból is a két etűd *monitázs-jellege*. Mindjárt az, hogy nemcsak teljes művek, műrészletek is elhangzanak. E megoldás azonban elfogadott mind a művészi, mind a tudományos gyakorlatban. A műrészletek úgy következnek – némelyikük esetenként ismételve is –, hogy a gondolati-érzelmi fősodrot erősítsék. Nem kétséges, hogy egyes művek mű-jellege, szuverén világa csorbát szenved így, de egy másfajta teljesség érdekében. – A töredékesség veszélyét nemcsak a „kulcs-versek” teljes szövegének elhangzása ellensúlyozza, hanem az építkezés belső rendje, a gondolatmenet határozottsága, amely vázlatosan a következőképp fogalmazható meg.

A fiatal József Attila népszemléletének néhány vonását villantja föl az első etűd: a „szegényember” keserű sorsa általában, erkölcsi fölénye – egy konkrét tragikus eset tükrében –; mindez „átváltozást” provokál: a galambból griff, a szarvasból farkas lesz – érződik a forradalom előszele –; gyöngéd költői-emberi program. – A „Ringató” nem lineáris építkezésű, inkább ellenpontozó, ugyanakkor rondószerű. A feloldódó gyöngédség, mint állandó motívum váltakozik tragikusabb ragaszkodással, játékkal, szorongással.

Egy másik problémaforrás lehet a gyermekrajzok, gyermekkerámiák és gyermek versmondók szerepeltetése. Hiszen a gyerek nem művész, értelmezése partikuláris. A kisebbek eredeti, de gyerekes, a nagyobbaké a kelleténél több tudatos mozzanatot épít be, anélkül, hogy igazán művészi lehetne. – Nincsenek számszerű adatok, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a gyerekek érdeklődését felkeltik társaik munkái, versmondása. Ezeket mind a gyerekek, mind a felnőttek szépnek találják, gyakran éreznek az „igazi” művelvezethez hasonló gyönyörűséget. És minthogy a műbefogadás folyamata korántsem ismeretes számunkra, metodikai eszköztárunkban jól megfér majd e két sajátos etűd is, feltételezett kockázataival és erőnyeivel együtt.

A vetítés előtt fel kell hívni a tanulók figyelmét arra, hogy kisebb gyerekek és korukbeliek munkáját, versmondását egyaránt látni, hallani fogják. Érdekes lesz megfigyelni a korosztályok felfogásbeli különbségét.

(A „szegényember-versek” kerámiáit a *soltvadkerti Kossuth Lajos Általános Iskola* tanulói készítették, Krebsné Tuska Zsuzsanna vezetésével. A „Ringató” krétarajzai a *makói Kun Béla Általános Iskola* diákjainak munkái. Tanáruk: Jámorné Balog Tünde.)

FAVÁGÓ

Ez a darab azt a fejlődési pillanatot ragadja meg – a mű „ürügén” –, amikor a költő teljes tudatossággal ismeri fel a forradalmár lét alapvonásait, s vállalja azt. Egyéni életét tekintve: a kétéves európai barangolást követő időszak ez, amikor József Attila közvetlenül is kapcsolatba kerül a munkásmozgalommal, párttag lesz, tanít, agitál, illegális munkát végez. A történelmi-társadalmi helyzetet tekintve: a gazdasági világválság hatására erősödő munkásmozgalom, az 1930. szeptember 1-i tüntetés, az erőgyűjtés, erődemonstráció időszaka ez. József Attila költészetét biztonság, erőtudat, düh, a kollektivitás szelleme hatja át. A „Döntsd a tőkét, ne siránkozz” kötet címe értelmileg-hangulatilag jelképe e költői korszakának.

Az etűd fölépítése a következő:

1. Egy még Bécsből írt *levélrészlet* hangzik el elsőként, amely közli: a fiatal költő számára világos lett a választás, a döntés kényszere. Az imperializmus világméretű hódítása idején vagy a forradalom ellen, vagy a forradalomért kell kiállni. A forradalmár lét kényszerének, vállalásának szép verse, a *Bánat* (1.) szólal meg ezután. Értelmezése akkor nem okoz gondot, ha a tanulók megtekintették a „szegényember-versekhez” készült etűdöt. Ott ugyanis a galamb-griff, illetve szarvas-farkas párhuzamok kapcsán szóba került ez a jellegzetes József Attila-i „átváltozás” és jelentése. Egy komoly, mégis derűs *fénykép* látható a *költőről*, 1930-ból.
2. Változatok a forradalmi gondolatra – vonhatjuk a néhány felhangzó versrészletet egy eszme körbe. Az idézetek a *Tűnődő*, az *Ákácokhoz*, a *Nyár* című versekből valók. A kép a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz kötet címlapja*.
3. Az etűd csúcspontjaként a FAVÁGÓ hangzik el Latinovits Zoltán előadásában, s azt a *fényképet* látjuk, amelyen a költő a „*tőkét dönt?*”. (Az 1931-ben készült, játékosan önmaga által beállított jelenetek egyikét.)
4. A *Tömeg* részleteit adja elő szavalókórus, miközben az *1930. szeptember 1-i tüntetésről* készült *fényképet* látjuk. Az etűd által leírt gondolati-hangulati ív tehát, a forradalom vállalásától a forradalom megvalósulásáig. Ahogyan az a 30-as évek elején reális lehetőségként is tűnt föl.
5. A *Szocialisták* befejező sorait halljuk – ars poetica! –, a *fényképen József Attila és Illyés Gyula* harcostársi kézfogással.

ANYÁM

Az etűd nyitánya és záródarabja egy-egy vers a mamáról. Először az *Anyám*, végül a *Mama* hangzik el teljes terjedelemben. Az utóbbi Latinovits Zoltán előadásában. A két vershez csatlakozó képek: *Pócze Borbála Attilával és Etussal*, illetve a *mama utolsó fényképe*.

A közbülső három mozzanatban a *Curriculum vitae* és a *Kései sirató* rövid részletei hallhatók. Emlékezők ezek is, a József Attilaéi, illetve azé az emberéi, aki az anyától és az anyához menekül. Az epikai és a lírai töredékek hangzásával egyidőben a *gyermek és a kamasz József Attila egy-egy képe*, illetve *Pócze Borbála fiatalkori fényképe* látható.

A hangeffektusok közt külön említendő, hogy az *Anyám* két hangon: egy fiú és egy lány hangján szólal meg. Nemcsak azért, mert a képen is két testvér látható, hanem hogy érzékletesebbé tegyék a vers tűnődő, emlékező hangvételét.

Narrátor szöveg nem hangzik el az etűdben. A néhány adat, amely általában hozzártatozik e versek iskolai feldolgozásához, már korábbról ismert a gyerekek számára.

MONDD, MIT ÉRLEL...

Az etűd két fő mozzanattal járulhat hozzá leginkább a vers értelmezéséhez. *Nagy István* portréinak a vers szövegéhez való rendelése egyrészt még teljesebbé, érzékletesebbé teszi a „nemzeti nyomor” tájképeinek megrajzolását. Másrészt az így intenzívebbé vált műbefogadás kedvező érzelmi és intellektuális közeget teremt a kritikai visszhang egyes megállapításainak értékeléséhez. (Megjegyzendő, hogy Németh László kritikai viszonylása *egészében* nem volt olyan pozitív, ahogyan az idézet sugallná. A citátumokkal azonban nem az egyes kritikusok állásfoglalásának árnyalt teljességét, hanem általában a kritikai visszhang ellentmondásait, sokszínűségét kívántuk érzékeltetni.)

LEVEGŐT!

A vers teljes szövegét halljuk, *Szervátiusz Tibor* szoborkompozícióit és a költő portréit látjuk. Az etűd a műnek azt a bizonyos értelemben idő- és korfeletti mondandóját kívánja közvetíteni, hogy a rabság megöli, a szabadság fölemeli az embert.

Hiba lenne azonban a költeményt attól a talajtól elszakítanunk, amelyből kinőtt. Ezért a mű megbeszéléséhez, értelmezéséhez, aktuálisabb tartalmának kibontásához itt nyújtunk segítséget. A tanári magyarázat kiegészítésül szolgálhat a következő szövegmontázs (*Tverdota György összeállítása*), amely jelzi, hogyan, s milyen napi élmények formálódnak művé – nagy művé! –, bizonyos értelemben az eredeti írói szándéknak is ellentmondva a költeményben. Hogyan lesz a bökversből óda, egy meghatározott korélményt kifejező, de egyetemessé növekvő műalkotás.

1. Gömbös Gyula 1932. október 1-én lett miniszterelnök, majd a kormánypárt vezetését is átvette. Kormányralépése után napvilágot látott „95 pontjában”, a „Nemzeti munkatervben” fejtette ki mérhetetlen nacionalizmussal, felfokozott szociális demagógiával átitatott, az ország szélsőjobboldali reformpolitikával történő „korszerűsítését” célzó programját. 1935. március 4-én Gömbösnek sikerült elérnie, hogy első kormányának lemondása után Horthy Miklós másodszor is megbízza kormányalakítással. Ezután új választásokat íratott ki.

A választás kimenetele nem volt kétséges. A Bethlen-kormány idején kialakított és három ízben is kipróbált nyílt szavazásos választási rendszer biztosította a mindenkori kormány számára a többséget. A választási kampány idején, ha lehet, még magasabbra csapott a demagógia hulláma, mint Gömbös kormányra kerülésekor. „Új ezredévet”, „új korszakot”, a „reformok korát” hirdette a kormánysajtó, a rádió. Ennek a reformdemagógiának a korábbi években baloldali ellenzéki beállítottságú értelmiségiek, írók nagy része is hitelt adott. József Attila kezdettől elhatárolta magát tőle, és harcosan szembe fordult vele. Ezt a politikai meggyőződését akarta kifejezésre juttatni *Levegőt!* c. versében.

2. „A *Levegőt!* című költeményének József Attila azzal ült neki, hogy ír néhány aktuális strofát, amolyan bökverset, napilapnak. „Felnőtt” akart lenni – ide tartozott

az az elhatározása, hogy napi keresetre váltja képességét: becsületesen, meggyőződésének megfelelően, de beosztóan, számvetően. Nem lesz benne „költői”. Hogy „szaporodik már fogamban az idegen anyag, mint szívemben a halál” – az ilyen mondatok úgy tolultak rá közben, hogy magát is meglepte. Csaknem leverten mutatta aztán: „nézd, milyen hosszúra sikerült, de úgy-e kár volna húzni belőle?” Büszke volt arra, hogyha elkalandozott is benne, le tudta szegezni magát a legnapibb valóságához. Némely szakaszával igen meg volt elégedve. „Úgy-e ez jó – ropogtatta: – előkotorni azt a kartotékot... Az r-ek teszik. Mint amit Zsolt Béla Nadas Sándorról írt, hogy az irreguláris magyar újságírás rokkant franktirőrije. Ő is tud a hangokkal bánni. Csak tudod mi a baja a politikai költészetének? Hogy ha ő írná: előkotorni azt a kartotékot, képtelen volna olyan egyszerű banalitással lezárni, mint én: mely jogom sérti meg. Holott itt ez kell. És később nem oly becses az irhám, hogy érett fővel, komolyan kibírnám, ha nem vagyok szabad. Ezen a helyen ez a jó, a közhely.” Jónak jó volt, de mi tagadás benne, túlságosan „költői”, ahhoz, hogy ígertes bökkvers-szerzői pálya kezdetét jelezze. Meglehetősen elvont címet is adott neki. Rend és Szabadság. De mégis napilapnak vitte s aztán Nagy Samu, a 8 Órai Újság főszerkesztője javasolta a Levegőt! címet. A bökkverse tehát ódának sikerült, mert a Levegőt! műfaja szerint leginkább az.” (Ignotus Pál emlékezése József Attilára).

3. „Nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivárságé, a kifejező szándékom, rontó-bontó, alakító vágyam számára csupán „jőljön” az elhagyott telkeknek az a vidéke, amely korunkban a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivár állapotát, jóllehet engem, a költőt, csak önnön sivársági érzésemnek formákba állása érdekel.” (József Attila levélrészlete Halász Gáborhoz 1935-ből.)

4. A mai költő feladatai (József Attila utolsó prózai írása, megjelent az Új Szellem (Prága) 1937. október 15-i számában). „Meggyőződésem, hogy az a költő, aki ma emberies állásfoglalás dolgában az embernek a politikában felvetett létkérdésére megtagadja a választ s a szellemet az érdeknek elárulja, a szellem terén is elveszett ember.” „Politikai és szociális szemszögből nézve a szellem nem egyéb, mint az embernek vágya jobb, igazabb, boldogabb s az önérzetes emberhez méltóbban alkalmazkodó életfeltételekre... az érdek pedig azt jelenti, hogy valaki ily változás esetén megrövidül s ezért e változás megvalósulása elé a legaljasabb, valóban gonosztevői eszközökkel igyekszik gátat vetni, – habár egyébként tisztában is volna vele, hogy ezt már sokáig nem teheti.”

„Thomas Mann írja ezeket a Szép Szó 12-ik számában és azt hiszem, aki költő, az Th. Mannak a szavait olyan örömmel hallgatja, mintha saját maga közölné társai-val, jóllehet érezni, hogy van még hozzátenni valója. De hol az az igazi költő, akinnek, ha embertelenségre bukkan (s hol nem bukkan embertelenségre éppen a mi korunkban?), ne volna hozzátenni valója a világhoz és művéhez, az emberek közös művéhez és önmagához? A költő alkot és ez nem jelent kevesebbet, minthogy alakítja a világot, az emberi világot, az emberséget azoknak a segítségével, akik a társadalmi munkamegosztás révén mással lévén elfoglalva, úgy osztoznak a költő tevékenységében, hogy művét szeretettel veszik magukhoz. Mert a mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet s azért szeretik, mert keresik az emberséget. Bizonyára sokak fülében „kenetesen” hangzik, amit itt írok. Hagyjuk ezeket, – cinikusságuk mögött vagy nyers erőtől, erőszaktól való cinkos félelem, vagy a beléje vetett bizalom lappang. Mi, mai költők, nem tehetünk mást, minthogy elmondjuk örömeinket és bánatainkat egyfelől, másfelől pedig kiállunk a szabadságért minden formában és mindenütt, ahol a gazdasági jólét jelszavaival és fegyveresen megkísérik a költők örök ellenfelei a „tömegeket” legjogosabb emberi

igényeiktől, a szabadságtól, és a szabadságra való törekvésüktől lélekben is eltántorítani.”

5. „József Attila, a halhatatlanság lakója, nyugodtan várhatja az igazság diadalát. Sírja diadalmasan él majd túl sok hazug emlékművet. Igazságra és emberségre oktatót, amíg élt. Kövessük intését s hallgassunk rá, aki vallotta: „Az én vezérem bensőmből vezérel.” S higgyük, hogy eltemetett eszméknek is van feltámadás. E sír fölött legyen szavunk az újjászületésről s a József Attila emlékbizottság koszorúja legyen az ő és valamennyiünk kívánságának jelképe az ő örök szavaival: „Jöjj el szabadság! Te szülj nekem rendet!”

Gáspár Zoltán a nem sokkal utóbb mártírhalált halt kitűnő publicista ezekkel a mondatokkal zárta gyászbeszédét József Attila hamvainak 1942. május 3-án történt temetésén a Kerepesi úti temetőben, s – mint szavai tanúskodnak róla – a József Attila Emlékbizottság koszorújára jelszóként a *Levegőt!* egyik részletét írták föl.

SZÜLETÉSNAPOMRA

A tanulók által már ismert életrajzi adatokat érint, rendez át, frissít föl az etűd sajátos affektivitással, a vers megismerésének (megértésének) érzelmi-gondolati segítőként.

A *képek* az élet rendjével ellentétes sorban követik egymást, néhány jelentősebb mozzanatot kiemelve.

József Attila temetése Balatonszárszón
József Attila 1935-ben
A költő írógéppel
Szegeden, 1924-ben
Etussal, 1919-ben
Kisgyermekként

x x x

József Attila 1936-ban

A képekhez társuló *hanghatások*:

Vonatzakatozás.

Két sor a versből.

Írógépkattogás.

Egy szakasz a versből.

Gyereketetés.

Szívdobogás.

A *Születésnapomra* teljes szövege Latinovits Zoltán előadásában.

A TANÓRAI FELHASZNÁLÁS

A sorozat igen könnyen kezelhető, hiszen egy-egy műhöz rendelve mutathatók be darabjai, a művet feldolgozó órán. A teljes általános iskolai HD-sorozatban ez a darab egyéni megoldási lehetőséget képvisel, amennyiben a törzsanyag egy jelentős részét teljesebben „lefedi”. Ezért alkalmas arra, hogy az egy meghatározott tananyag-részhez való kapcsolásra.

Lényeges módszertani kérdés, hogy egy új anyagot feldolgozó órán a mű megismerése-megbeszélése előtt vagy után kerüljön sor az etűd bemutatására. Mindkét megoldás hasznos lehet. Ha előbb kerül sor a vetítésre, a HD jól előkészíti a szöveggel való foglalkozást. Hangulatot kelt, motívál, információkat nyújt, esetleg magával a költői szöveggel is megismertet. Mindezek nyomán: az elemzést-értelmezést feltehetően mélyebbé teszi. – Ha a műről való beszélgetés után ismertetjük meg a HD-t, úgy mondanivalója érthetőbb lesz, jelentése gazdagabb, s ez visszahat a mű értelmezésére, amely ezáltal új összefüggésrendszerbe kapcsolódik be.

Milyen módon történjék a megbeszélés, az etűdök feldolgozása? Ha a művel foglalkozik először az osztály, úgy az elemzés-értelmezés „kétlépcsős”. Először a versszöveg és a tankönyvi információk, kérdések alapján történik. A HD megtekintése után elmélyíthető a korábbi megállapítások, új szempontok gazdagíthatják az értelmezést. Amennyiben az etűd bemutatása megelőzi a mű olvasását, a megbeszélés egyszerre történik, valószínű vezérfonalként a HD közelítésmódját elfogadva.

A megbeszélés mélysége, alapossága, jellege az etűd jellegétől függ. A „Ringató” esetében nyilván a képi megformálás méltatása, a színek-formák hangulatának elemzése történik a versben megfogalmazódó életérzés vetületeként-kifejezőjeként. Viszont például a „Favágó” kapcsán adatszerű ismeretanyag rögzítésére is sor kerülhet (József Attila a munkásmozgalomban, kötetének elkobzása, az 1930. szeptember 1-i tüntetés, stb.).

A versek és a HD együttes *feldolgozása* nemcsak frontális osztálymunkában képzelhető el, hanem a tanári kérdésektől-feladatoktól függően a *legváltozatosabb munkaformákban*.

SZÖVEGKÖNYV

SZERETNÉM, HA VADALMAFA LENNÉK

1. FA ÉS MADARAK (gyermekkerámia)

*Szeretném, ha vadalmafa lennék!
Terebélyes vadalmafa;
s hogy testemből jóllakhatna
minden éhezõ kis gyermek
árnyaimmal betakarva.*

*Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna,
nyavalyás a szegény ember,
mintha gazdag volna.*

*Lopók között szegényember –
szegényember sose fél!
Minek félne? Szíve-lelke
erõsebb a többinél.*

*Aki szegény, az a legszegényebb,
fázósságát odaadja a télnek,
melegét meg odaadja a nyárnak,
üres kedvét a puszta határnak.*

...

*Pedig benne laknak a galambok,
csillagtollú, éneklõ galambok,
de így végül griffmadarak lesznek.
Hollónépen igaz törvényt tesznek.*

2. SZEGÉNYEMBER BALLADÁJA

*– Szegényember, hogy adod a bölcsõt?
– Csöpp a gyerek, hogy adnám a bölcsõt?
– Király vagyok, bírok nagy erõvel,
ha nem adod, elveszem erõvel.*

*Szegényember, hejh, csak egyet szólna –
a király már katonákért szólna.
De a bölcsõt a tóba hajítja,
csöpp gyerekét utána hajítja.*

*Szegényember str-rí a börtönben,
Szegényember nevet a börtönben.
Nincs a gyerek már a rossz világban,
jobb sora lesz, hajh, vízi-világban!*

3. BÁNAT – részlet (gyermekkerámia)

*Ha az isten iródiák volna
s éjjel-nappal mindegyre csak írna,
úgy se győzné ő se följegyezni,
mennyit kell a szegénynek szenvedni.*

...

*Pedig benne laknak a galambok,
csillagtollú, éneklő galambok,
de így végül griffmadarak lesznek.
Hollónépen igaz törvényt tesznek.*

4. BÁNAT (gyermekkerámia)

*Pedig benne laknak a galambok,
csillagtollú, éneklő galambok,
de így végül griffmadarak lesznek.
Hollónépen igaz törvényt tesznek.*

*Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Fáradósó farkasok
űznek vala szívemben.*

*Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.*

5. BÁNAT (gyermekkerámia 2.)

*Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Fáradósó farkasok,
űznek vala szívemben.*

*Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.*

*Farkas leszek, takaros.
Varázs-üttön megállok,
ordas társam mind habos;
mosolyogni próbálok.*

*S ünőszóra fülelek.
Húnyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra.*

6. SZÉLKIÁLTÓ (gyermekkerámia)

*Szegényember, hát már megint lázadsz?
Jaj, dehogyan lázadok, a gunyám szakadt el.
Másikat szeretnék, olyat, amelyiknek
kevesebb a foltja.*

*Világ van a szegényember vállán,
istent emelt mindig másik vállán.
Dühödne meg okosan egyszerre,
mindakettőt ledobná egyszerre.*

...

*danoljon, ha az kell, hej, de danol is már,
fenn dalol már a szélkiáltó madár.*

...

*danoljon, ha az kell, hej, de danol is már,
fenn dalol már a szélkiáltó madár.*

7. VADALMAFA (gyermekkerámia)

Szeretném, ha vadalmafa lennék!

*Szeretném, ha vadalmafa lennék!
Terebélyes vadalmafa;
s hogy testemből jóllakhatna
minden éhező kis gyermek
árnyaimmal betakarva.*

*Szeretném, ha vadalmafa lennék
s minden egyes árva gyermek,
ha keserű könnye pereg,
felkeresné s könnyeivel
öntözné meg a tövemet.*

*Szeretném, ha vadalmafa lennék,
mi ha majd egykor kiszárad
és a télapó kiváogat,
lángjaival felszárítná
könnyeit a bús árváknak.*

*S ha csakugyan vadalmafa lennék,
volna öröm a földön és
sehol semmi bú, szenvedés
s a mosolygó fejeket nem
bántaná az elköltözés.*

RINGATÓ

8. MIKOR AZ UCCÁN ÁTMENT A KEDVES... (gyermekrajz)

A „Mikor az uccán átment a kedves...” c. vers teljes szövege

9. RINGATÓ (gyermekrajz)

Ringató

*Holott náddal ringat,
Holott csobogással,
kékellő derűvel,
tavi csókolással.*

*Lehet, hogy szerelme
földerül majd mással,
de az is ringassa
ilyen ringatással.*

10. TEDD A KEZED (gyermekrajz 1.)

Tedd a kezed

*Tedd a kezed
homlokomra,
mintha kezed
kezem volna.*

*Úgy szeress, mint
ha jó volna,
mintha szívem
szíved volna.*

11. TEDD A KEZED (gyermekrajz 2.)

A „Tedd a kezed” című vers teljes szövege.

12. GYÖNGY (gyermekrajz 1.)

*A csengetyűcsinálást
felfedezni csak az tudta,
aki kedvese kék szemét
elfeledni sohasem tudta.*

*A pohár friss, tiszta növény,
a mezőn csillog és a harmatcseppek
rárepülnek.
Ha egy kis gyerek poharakra néz,
halkan
megcsendülnek.*

*A források szíven pohár nő,
de az üvegesek sem tudják eme
titkukat.
A lányok és a fiatal emberek
mindig összetévesztik poharukat.*

*Gyöngy a csillag, úgy ragyog,
gyöngyszilánkokként potyog,
mint a szőlő, fürtösen,
s mint a vízcsepp, hűvösen.*

13. GYÖNGY (gyermekrajz 2.)

*Halovány bár a göröngy,
ő is csámpás, barna gyöngy;
a barázdák fölfűzik,
a bús földet díszítik.*

...

*Göröngy, göröngy, elporlik,
gyenge csillag lehullik,
s egy gyöngy lesz az ég megint,
egybefogva sziveink.*

14. GYÖNGY (gyermekrajz 3.)

Gyöngy

*Gyöngy a csillag, úgy ragyog,
gyöngyszilánkokként potyog,
mint a szőlő, fürtösen,
s mint a vízcsepp, hűvösen.*

*Halovány bár a göröngy,
ő is csámpás barna gyöngy;
a barázdák fölfűzik,
a bús földet díszítik.*

*Kezed csillag énekem,
gyenge csillag fejemen,
Vaskos göröngy a kezem,
ott porlad a sziveden.*

*Göröngy, göröngy elporlik,
gyenge csillag lehullik,
s egy gyöngy lesz az ég megint,
egybefogva sziveink.*

15. ÁLDALAK BÚVAL, VIGALOMMAL (gyermekrajz)

Áldalak búval, vigalommal

*Áldalak búval, vigalommal,
féltelek szeretnivalómmal,
örizlek kérő tenyerekkel:
búzaföldekkel, fellegekkel*

*Topogásod muzsikás romlás,
falam ellened örök omlás,
dülledék-árnyán ringatózom,
leheletedbe burkolózom.*

*Mindegy, szeretsz-e, nem szeretsz-e,
szívemhez szívvel keveredsz-e,
látlak, hallak és énekellek,
istennek tégedet felellek.*

*Hajnalban nyújtózik az erdő,
ezer ölelő karja megnő,
az égről a fényt leszakítja,
szerelmes szívére borítja.*

FAVÁGÓ

16. JÓZSEF ATTILA FÖLDEÁKON 1930-BAN

„A láthatár? Tényleg szimpatikus, azonban nagyon zavaros. ... Pillanatról pillanatra világosabb, hogy vagy ide, vagy oda csatlakozni kell, mert még a szabadságért, sőt különösen a szabadságért folyó harcot is rendezetten lehet megvívni...”

Bánat

*Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szívemben.*

*Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.*

*Farkas leszek, takaros.
Varázs-üttön megállok,
ordas társam mind habos;
mosolyogni próbálok.*

*S ünőszóra fülelek.
Hunyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra.*

17. A „DÖNTSD A TÖKÉT, NE SIRÁNKOZZ” KÖTET CÍMLAPJA

*„Szel csapta égi rózsabokromat,
kerengve száll a fonnyadt alkonyat,
elnyomott népre hull a levele,
játsszik a bánat szellője vele!”*

*„Öreg eperfa áll az út felén,
zömök, tömött, mint hős paraszti dajka.
Úrvezető, vigyázz! a törzs kemény!
S óh koldus, nézd, mily lány a gyümölcs rajta.”*

*„Száz göbbedő odvas falunkba'
homokot kötözni magunkba'
– ákácok, vigyázzunk magunkra –
az úri szélben ez a földadat.*

*Zizegni minden bizalomra
keserülő e marxi munka,
de kössünk, kössünk lágyan zsongva,
a homok elfut, a föld megmarad”.*

*„Ily gyorsan betelik nyaram!
Ördögszekéren jár a szél –
Csattan a menny és megvillan,
elvtársaim: a kaszaé!”.*

18. A „DÖNTSD A TÖKÉT” JÓZSEF ATTILÁJA AZ ERDŐN

Zaj: erősödő, majd elvesző madárdal, fejszecsattogás.

A *Favágó* teljes szövege (Latinovits)

Zaj: erősödő, majd elvesző madárdal, fejszecsattogás.

19. AZ 1930. SZEPTEMBER 1-i TÜNTETÉS

*Munkát! kenyeret!
Munkát! kenyeret!
Jön a tömeg, a tömeg!
Mint a megriadt legyek
röpülnek róla a kövek.
Szálló szikla apró szikra,
mint ki a szemét kinyitja,
ha vasdorong ütötte meg.
A tömeg
járó erdő rengeteg,
ha megáll, vér a gyökere.
Termőföld talpa, tenyere.
Százezer hegy a kenyere,
itala nem férne kódnek
s a kódok bár hegyet fődnek,
a tömegnek nincs kenyere.*

...

*Óh!
Minden más hiábavaló,
az alku, az átok, a csönd, a szó!
Ő
az épület s az építő,
lenn alapkő és fönn tető,
a dolgozó, a tervező –*

*Éljen a munkásság, parasztság,
nem fogja polgári ravaszság,
fölrúgja milliónyi láb, –
hú! tömegek, tovább, tovább!*

20. JÓZSEF ATTILA ÉS ILLYÉS GYULA CSILLEBÉRCEN

„Vers, eredj, légy osztályharcos! a tömeggel együtt majd felszállsz!...
Te délre mégy, te nyugatra, én pedig északra, Elvtárs!”

ANYÁM

21. A MAMA ETÁVAL ÉS ATTILÁVAL

*A bögrét két kezébe fogta,
úgy estefelé egy vasárnap
csöndesen elmosolyodott
s ült egy kicsit a félhomályban –*

*Kis lábaskában hazahozta
kegyelmeséktől vacsoráját,
lefeküdtünk és eltűnődtem,
hogy ők egész fazékkal esznek –*

*Anyám volt, apró, korán meghalt,
Mert a mosónők korán halnak,
s cipeléstől reszket lábuk
és fejük fáj a vasalástól –*

*S mert hegyvidéknek ott a szennyes!
Idegnyugtató felhőjütek
a gőz s levegőváltozásul
a mosónőnek ott a padlás –*

*Látom, megáll a vasalóval.
Törékeny természet a tőke
megtörte, mindig keskenyebb lett –
gondoljátok meg, proletárok –*

*A mosástól kicsit meggörnyedt,
én nem tudtam, hogy ifjú asszony,
álmában tiszta kötényt hordott,
a postás olyankor köszönt néki!*

22. JÓZSEF ATTILA JÁTÉKPUSKÁVAL

„Kilenc éves koromban kitört a világháború, egyre rosszabbul ment a sorunk.
Kivettem a részemet az üzletek előtt való álldogálásokból, – volt úgy: hogy este ki-

lenc órákor odaálltam az élelmiszerüzem előtt várakozó sorba, és reggel fél nyolckor, mikor már sorrakerültem volna, jelentették ki az orrom előtt, hogy nincs több zsír. Úgy segítettem anyámnak, ahogy tudtam. Vízet árultam a Világ moziban. Fát és szentet loptam a Ferencvárosi Pályaudvarról, hogy legyen fűtenivalónk.

Színes papírforgókat csináltam és árusítottam a jobb sorsban élő gyerekeknek. Kosarakat, csomagokat hordtam a vásárcsarnokban...”

23. JÓZSEF ATTILA GYÁSZSZALAGGAL

*„Utoljára Szabadszállásra mentem,
a hadak vége volt
s ez összekuszálódott Budapesten
kenyér nélkül, üresen állt a bolt.*

*A vonatetőn hasaltam keresztben,
hoztam krumplit; a zsákban köles volt már;
neked, én konok, csirkét is szereztem
s te már seholse voltál.”*

24. A MAMA FIATALON A CSALÁDI KÉPEN

*„Lágy őszi tájból és sok kedves nőtől
próbállak összeállítani téged;”*

25. PÖCZE BORBÁLA UTOLSÓ KÉPE

A *Mama* teljes szövege (Latinovits)

MONDD, MIT ÉRLEL...

26. A KÜLVÁROSI ÉJ 1932-ES KIADÁSÁNAK CÍMLAPJA

1932-ben jelent meg József Attila „Külvárosi éj” című kötete, a költő saját kiadásában. E kötetben olvashatjuk A kanász, a Medvetánc, a Munkások, a Mondd, mit érlel... című verseket is.

Hallgassuk meg a Mondd, mit érlel... című költeményt, s nézzünk meg néhányat Nagy István egykorú képei közül!

27. NAGY ISTVÁN: KUCSMÁT TARTÓ ÖREG SZÉKELY

Első versszak

28. NAGY ISTVÁN: ÖREGASSZONY

Második versszak

29. NAGY ISTVÁN: BÉRES

Harmadik versszak

30. NAGY ISTVÁN: PROLETÁROK

Negyedik versszak

31. NAGY ISTVÁN: KISFIÚ

Ötödik versszak

32. NAGY ISTVÁN: FÉRFIARCKÉP

Hatodik versszak

33. NAGY ISTVÁN: ÖNARCKÉP

Hetedik versszak

34. JÓZSEF ATTILA A DUNÁNÁL

És mit írt a versről az önmagát szocialistának valló, korabeli kritika?
József Attila költészetében a szocializmusnak nemcsak harcos átérzése, hanem elmélete is megjelenik. És mennyire költőien! Ki hitte volna, hogy az egyes gúnyolódók maró jóslata a „rímekbe szedett Tőkéről” ilyen testet öltson?

*Korunk
Agárdi Ferenc*

József Attila nem él benne a munkásmozgalom eleven sodrában. Mintha messziről, parton megrekedve nézné a tömeg hullámveréseit. Elfutnak mellőle a legfontosabb problémák, a legaktuálisabb napi-kérdések. Így aztán csak a felszínt látja, ötletekre, véletlenül adta témákra szorul.

*Társadalmi Szemle
Pákozdy Ferenc*

József Attilának van egy szép verse, a Mondd, mit érlel..., amely megérdemelné, hogy a magyar szegények újságja, ha volna ilyen, vezető helyen hozza.

*Tanú
Németh László*

LEVEGŐT!

35. JÓZSEF ATTILA PORTRÉJA

A vers első szakasza

36. SZERVÁTIUSZ TIBOR: BÖRTÖN (részlet)
A vers második szakasza
37. JÓZSEF ATTILA PORTRÉJA
A vers harmadik szakasza
38. SZERVÁTIUSZ TIBOR: BÖRTÖN (részlet)
A vers negyedik szakasza
39. SZERVÁTIUSZ TIBOR: KOLOZSVÁRI KRISZTUS (részlet)
A vers ötödik szakasza
40. JÓZSEF ATTILA PORTRÉJA
A vers hatodik szakasza
41. SZERVÁTIUSZ TIBOR: KOLOZSVÁRI KRISZTUS (részlet)
A vers hetedik szakasza
42. SZERVÁTIUSZ TIBOR: PETŐFI HALÁLA (részlet)
A vers nyolcadik szakasza
43. JÓZSEF ATTILA PORTRÉJA
A vers kilencedik szakasza

SZÜLETÉSNA POMRA

44. JÓZSEF ATTILA TEMETÉSE BALATONSZÁRSZÓN
Erősödő, majd újra elhaló vonatzakotolás, vonatfütty, tolatás- és fékhang.
45. JÓZSEF ATTILA 1935-BEN

*„Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!”*

46. JÓZSEF ATTILA ÍRÓASZTALÁNÁL

Erősödő, majd elhalkuló írógépkattogás

47. JÓZSEF ATTILA SZEGEDEN, 1924-BEN

*„Ön, amíg szóból értek én,
nem lesz tanár e féltekén’ –
gagyog
s ragyog.”*

48. JÓZSEF ATTILA ETUSSAL 1919-BEN

Erősödő, majd elvesző kisfiú-kisleánynevetés

49. JÓZSEF ATTILA KISGYERMEKKÉNT – a családi képből nagytíva

Erősödő, majd halkuló szívdobogás

50. JÓZSEF ATTILA 1936-BAN

A Születésnapomra teljes szövege (Latinovits)